

Thor Gotaas

A FUTÁS KULTÚRTÖRTÉNETE

Fordította:
Domsa Zsófia

Tartalom

ELŐSZÓ 11

FUTÁROK ÉS ELŐFUTÁROK 13

Kunyhóról kunyhóra 14

Hírnökök és műfutók 19

ÓSI KÉPESSÉGÜNK, A FUTÁS 31

Királyi hosszútávfutás 32

A fáraók futása 35

AZ ISTENEK TISZTELETÉRE 38

Zeusz dicsőségére 44

Héra tisztelete 46

Fontos szakmák, kritikus filozófusok 48

A könnyűlábú krotóniak 51

Görög rekordok? 52

RÓMAI SPORTJÁTÉKOK 54

Pál kora 60

ELEFÁNTVERSENYEK ÉS KÍNAI MESÉK 63

Rajthoz állnak az elefántok 66

FUTÓ SZERZETESEK 72

Szent hegyek, szent emberek 76

VERSENYFUTÁS A LOVAKKAL 83

Hegyen-völgyön, felföldön 90

Olasz futóversenyek, ünnepek 91

Isten nevében meztelenül 95

A sport mint szórakoztatás 96

FOGADÁSOK, ÓRÁK ÉS CIROKSEPRŰK 98

Dover olimpiai játékaik 102

Női futóversenyek 105

Tények vagy kitalációk? 110

Ruha és szégyenérzet nélkül 115

A FRANCIA FELVILÁGOSODÁS ÉS A NÉMET EGÉSZSÉGTAN 118

A német filantrópok 121

MENSEN ERNST ÉS BARCLAY KAPITÁNY 125

Barclay kapitány 131

Sok edzés, kevés innivaló 138

BIVALYSZÍV REGGELIRE 142

Fiatalok edzése 143

Egy beavatott fox futár 149

Futás életre-halálra 153

Jégtáblán és az esőerdőben 154

Tarahumara 158

Miért futottak az indiánok? 160

BLÖFFÖLŐK ÉS HENDIKEPESEK 162

Egy indián a nagyvárosban 166

Fantáziadús fortélyok 168

Hat napig egyvégtében 174

A modern atlétika kialakulása 178

AZ OLIMPIAI JÁTÉKOK ÚJRAÉLEDÉSE 184

Egy korszakalkotó javaslat 187

A vízhordó	190
Egy kitartó nő	195
A marathóni futóversenyek folytatása	196
Végkimerülésig	200
Káros-e a maraton?	202
FUTÓPÁLYÁN	206
Méterek és mérföldek	208
Hasznos és haszontalan cipők	211
A sportimperializmus	213
Jönnek a nők	215
A FINN SISU	219
Kőarc	222
„A futás minden finn vérében van”	230
NEMZETÉPÍTŐ HOSSZÚTÁVFUTÁS	234
Comrades	236
A nemzet üdvére	239
KERESZTÜL AMERIKÁN	242
KÉTSÉGES FAJELMÉLETEK	256
A mítosz és az ember	261
HÁBORÚ ÉS BÉKE	267
Gunder	270
Arne	275
Rekordok nyara	276
Nehéz vetélytársak	278
Pénz, pénz	282
AZ ÁLLAM SZOLGÁLATÁBAN	285
Az ébredő óriás	291
Az akarat máglyája	293
Az intervallumfutás birodalma	296

AZ ÁLOMMÉRFÖLD 302

AFRIKÁN A SOR 311

A kenyai roham 318

A FÁJDALOM SZERELMESEI 324

Arthur Lydiard 333

MERT ÍGY SOKKAL JOBBAN ÉRZEM MAGAM 337

Lydiard módszere átragad másokra 338

Ez mi? 342

Egy tunya, elnehezült orvos 344

Vallás vagy sport? 348

Kelj fel a pszichiáter székéből! 352

Az endorfinok 355

Futóguruk 356

Pozitív függőség? 360

Negatív függőség? 365

NAGYVÁROSI MARATON 368

Egy skeptikus filozófus 374

Tartós trend? 375

A MARATONFUTÓ NŐK 378

Grete 385

Ingrid 397

MR. COMEBACK 406

SZTÁROK, BIZNISZ ÉS DOPPING 427

Egy sokoldalú jelenség 430

Úttörő Algériában 432

A nagy üzlet 435

Dopping sok-sok változatban 438

A ZEN FUTÁS 444

FUTÁS STRUCC MÓDRA 453

Válság válság után 462

Napi egy maraton? 466

FUTVA MENEKÜLÉS A SZEGÉNYSÉGBŐL 468

Egy futó nemzet 470

Céltudatos nők 476

Külföldi segítők 477

Afrikai bölcső 480

MILYEN GYORSAN TUD FUTNI AZ EMBER? 482

Hol a határ? 486

Az Antarktisztól a Szaharáig 487

Az időtlen lépések 490

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 495

NÉVMUTATÓ 497

FORRÁSOK 505

JEGYZETEK 519

KÉPMELLÉKLET 535

Előszó

Természetesen lehetetlen vállalkozás volna a futás teljes kultúrtörténetét megírni. A legrégebbi források igen szórványosak, és többnyire csak anekdotázó jelleggel szólnak a témáról. A szerző feladata, hogy a fellelhető adatok alapján, azokat összeszöve alkossa meg a lehető legátfogóbb képet a kezdetekről.

Az 1800-as évek utáni időből számtalan érdekesebbnél érdekesebb forrás áll rendelkezésre, itt tehát ki kell hagyni azt, ami nem szükséges, és ki kell választani, ami fontos.

Bár könyvem szemszögét meghatározta, hogy Európában, azon belül Norvégiában íródott a 2000-es években, mégis igyekeztem az egész világot belevenni a történetbe. Törekedtem arra is, hogy ebben a hatalmas témában éreztessem az olvasóval a nagyobb íveket, összefüggéseket. Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy e könyvet európai, és azon belül skandináv ember írta. Ez persze elkerülhetetlen, csakúgy, mint az, hogy a megjelenő szereplők, történetek is a szerző érdeklődését, lelkesedését tükrözzék.

Ahogy *A futás kultúrtörténete* címből is kiderül, a könyv a futás történelmének egyik változata kíván lenni, méghozzá a szerző saját változata.

Jó olvasást kívánok!

Korsvoll Oslo, 2008. július
Thor Gotaas

Futárok és előfutárok

Azt beszélük, hogy akadt olyan futár, aki kopaszra vágatta a haját, és a fejbőrére írta fel a hosszabb üzeneteket. A haja kinőtt, így a címzettnek újra le kellett vágnia a futár haját, hogy elolvashassa az üzenetet.

Ismeretlen elbeszélő

Történt egyszer Németországban, Mainzban az 1700-as években, hogy egy fiatal lány elkéseredésében és szegényében megölte saját, házasságon kívül született gyermekét. Büntetvére fény derült. A lányt letartóztatták, és nyilvános kivégzésre ítélték.

Eljött a kivégzés napja.

Útban a vesztőhely felé a város lakói szörnyülködve nézték, ahogy a hóhér kíséri a bájos teremtet. Egy előkelő hölgy szinte remegett az együttérzéstől, és fejébe vette, hogy a lánynak nem szabad meghalnia. Sietve felkereste Johann Friedrich Karl von Onsteint, aki írásban kegyelmet adott a lánynak, és egyik gyorslábú futárát bízta meg, hogy a levelet a lehető legrövidebb idő alatt vigye a főbírószágra. A futárt is elfogta a részvét, végigrohant az utcákon, teljes erejéből hajtotta magát felfelé az emelkedőkön. Még soha sem futott ilyen gyorsan, mivel tudta, hogy egy fiatal lány élete a tét. A város kapujában azt kiáltotta, hogy „kegyelem, kegyelem”. Kiáltása elhalatszott a főbírószáig.

A bírák helyt adtak a fejedelem kegyelmének, és leoldozták a kötelet a halálra vált lány bokájáról, aki miután túl volt élete legszörnyűbb rémálmán, eszméletét veszelve omlott a pap karjaiba.

A futár lett a nap hőse. Ujjongó tömeg cipelte hazáig, a fejedelem pedig busásan megjutalmazta. A futár azonban túlerőltette magát, mivel félt, hogy elkésik a hírral. A félelem befészkelte magát

a mellkasába: a fejedelem és a nép legnagyobb bánatára a futár hamarosan meghalt.¹

KUNYHÓRÓL KUNYHÓRA

A futárság intézménye sok száz éven keresztül adott munkát speciálisan edzett férfiak ezreinek. Régen úgy tartották, hogy a futárok talpába szöveget lehet verni, mert annyira megkeményedett rajta a bőr. Ez talán nem teljesen igaz, de tény, hogy a hajdani futárok lába megedződött, függetlenül attól, hogy Európában, Afrikában, Amerikában, Indiában vagy Kínában éltek. Az összes nemzet között a leghíresebbek az inka futárok voltak.

Mikor a spanyolok 1532-ben elfoglalták az Inka Birodalmat, az ország területe Ecuador és Kolumbia mai határától a chilei Rio Mauléig húzódott, lakossága pedig feltehetőleg elérte a 10 milliót.

Az inkák nagyhatalmi és uralkodói sikereiket részben a birodalom jó közlekedési és úthálózatának köszönheték. Az utakat a lehető legegyszerűsre építették, hogy így időt spóroljanak az utazóknak, ezért gyakran előfordult, hogy egy-egy út meredek emelkedőkön, hosszú lépcsősoron vezetett felfelé. A kőből faragott és falakkal megtámasztott utak közül a legnagyobbak mentén mérföldkövek jelezték a távolságot. Egy mérföld hatezer lépésnek felelt meg. Liánokból készült függőhidak íveltek át a sebes folyók felett, vagy kezdetleges hidak vezettek a túlpartra ott, ahol egyébként kockázatos lett volna az átkelés.

Hivatásos futók, a *chasquik* – a szó annyit tesz, hogy kicserél, ad, kap – gondoskodtak a hírek hatékony szállításáról. F fiatal koruktól fogva edzettek erre a hivatásra. A legjobbak és legmegbízhatóbbak közül választották ki őket, és titoktartási fogadalmat kellett tenniük. A futárok büszkék voltak a hivatásukra. A birodalomban a törvénytisztelet szinte magától értetődő volt, hiszen már azért is halálbüntetés járt, ha valaki kukoricát lopott. A futárok kis kunyhókban laktak az utak mentén – negyed- vagy hatodmagukkal, attól függően, hogy mennyire volt fontos az útvonal. Két férfi mindig készenlétben ült a kunyhó küszöbén, és az utat figyelte. Ahogy megpillantottak egy

közeledő hírnököt, az egyikük elébe sietett. Egy szakaszon egymás mellett haladva cserélt gazdát az egyszerű szóbeli üzenet vagy csomókkal ellátott zsinór, a kipu, amely az inkák írását rögzítette. Az inkák ugyanis nem ismerték sem a kereket, sem az ábécét.

A kipun kisebb csomók sorakoztak különböző színekben. A csomók vagy egymással párhuzamos zsinórokon helyezkedtek el, vagy ugyanabból a pontból indultak ki. Minden csomónak és színnek külön jelentése volt. A csomók számokat, a színek fogalmakat jelentettek. A futónak nem kellett tudnia, hogy mit rejtenek a csomók – gyakran titkos üzeneteket továbbítottak, melyeket szakértő kódolvasók fejtettek meg.

Az érkező futárt leváltó férfi, miután átvette az üzenetet, továbbzaladt a néhány kilométerre fekvő következő kunyhóig, ahol a rituálé megismétlődött, ő pedig leült, hogy megvárja az újabb feladatot. A futárok az egyes szakaszok rövidegsége miatt gyorsan tudták továbbítani az üzeneteket.

A futárok ilyen módon sokféle üzenetet szállítottak, a megyei kormányzóktól a birodalom uraihoz, az inkákhoz: helyi híreket, parancsokat az alattvalóknak, a termés és a jószág mennyiségéről szóló adatokat. A tengerparttól a 4000 méter magasan fekvő hegyvidékekig kikövezett utak vezettek, melyeken megállás nélkül hírnökök futottak, így egy-egy üzenet naponta akár 300 kilométeres utat is bejárhatott. A futárok munka közben kokacserjét rágtak, hogy új erőre kapjanak. Az egymást váltó hírnöki rendszernek köszönhetően az üzenetek egészen addig mozgásban voltak, amíg el nem jutottak a címzetthez.

A hírnököket, akár egy modern vállalat különböző országból származó alkalmazottait, könnyen fel lehetett ismerni a fejükön viselt hosszú tollakról. Érkezésüket a derekuk köré tekert zsinóron lógó, csigaházból készült trombitába fújva jelezték. Arra az esetre, ha ellenséggel szemben kellene megvédeniük magukat, bot és paritytya is volt náluk. Egyszerre több ezer futár volt szolgálatban, egy-egy műszak 15 napig tartott, a hírnökök étkezését és szállását az állam biztosította. Fontosságukat bizonyítja, hogy fizetésük megegyezett a települési előljárókéval.

A futárok mindenféle holmit is szállítottak az inkáknak Cuzcoba, még olyan ételkülönlegességeket is, mint a csiga és a tengeri hal. Így

kerülhetett a szárazföld belsejében az uralkodó tányérjára délután az a hal, amit reggel fogtak ki a tengerből. Létezett egy másik fajta futár is, a *hatun chasqui*, akinek az volt a feladata, hogy nagyobb és nehezebb küldeményeket továbbítson. Az ilyen futárok munkaideje csak fél napig tartott.

Ha különösen fontos hírt kellett az uralkodótól továbbítani, akkor az üzenetet vörös zsinóron vagy faragott pálcán küldték. Minden kunyhónál tűzrakás állt készen arra, hogy meggyújtsák, ha rendkívüli eseményről, felkelésről vagy ellenséges támadásról kellett egymást értesíteni. Az ügyeletes futárok így nagyon gyorsan tudták riasztani a fővárost, az uralkodót és tanácsosait. Még mielőtt a hírnök megérkezett a rendkívüli esemény pontos hírével, az uralkodó már csapatokat vezényelt oda, ahonnan a riasztás származott.²

Az inkák birodalmában a hírnökök bázisa Cuzco volt, a világ központja, ahol a Nap fia, az inkák uralkodója lakott. A város mintegy 3500 méterrel a tengerszint felett fekszik, és az Inka Birodalom virágkorában több mint kétszázezer lakosa volt. Kiterjedésének tetőfokán a birodalom legtávolibb pontja Cuzcótól 1500 kilométerre feküdt, ide az üzenetek öt nap alatt jutottak el. A hírnökök mindennap a fővárosból indultak útnak, és a palotába tértek vissza. Olyannyira tisztelték a várost, hogy mikor az úton két futár összetalálkozott, mindig a Cuzcóba igyekvők tértek ki a főváros felől érkezők elől.

A források alapján tudni lehet, hogy az inkák alázattal és ajtossággal fordultak a környezetük felé. Ez a küldetésben lévő futárookra is vonatkozott. Az Inka Birodalomban úgy gondolták, hogy mindennek, még a legapróbb dolgoknak is lelke van, melyek iránt tisztelettel kellett viseltetni, hogy jóindulattal legyenek az emberek felé. A fennsíkokon és hegyvidékeken átszáguldó futárok nem kihalt tájat láttak maguk körül, hanem szellemek és tárgyak, kövek és állatok eleven sokaságát, akik ugyanahhoz a világhoz tartoztak, melyben az ember élt és uralkodott. A futár úgy érezte, szellemek óvják, vigyázzák minden lépését. Az inka küldöncök nem féltek a magánytól, a sötét éjszakáktól, de rettegettek attól, hogy ha nem viselkednek vagy gondolkodnak megfelelően, akkor az őket körülvevő lények elszabadulnak. Örök fenyegetettségben éltek, sosem lehet-

tek biztosak afelől, hogy a szellemek vagy az ellenség nem forral-e ellenük valamit. A futárok jól tudták, hogy sok múlik az általuk vitt üzeneteken. A kommunikáció gyorsaságától az egész társadalom léte függött, így az is, hogy hogyan képesek a háborúkat és a békés éveket, a sovány esztendőket és a természeti katasztrófákat átvészelni. Mielőtt átkeltek volna egy folyón, ittak néhány korty vizet, és imádkoztak azért, hogy a folyó mélye legyen kegyes hozzájuk. Egy denevér látványa, a madarak rikoltása vagy egy különös álom mind titkos jelentéssel bírt a futárok számára.

„Így kellett lennie” – fakadtak ki, mikor utolérte őket a végzet, beletörődve abba, hogy ki vannak szolgáltatva a természet erőinek.³

A futárokon kívül éltek mások is az Inka Birodalomban, akiknek szintén bizonyítani kellett, hogy gyorsan tudnak futni.

Ahhoz, hogy valaki az inkák legfelsőbb osztályához tartozhasson, négy évig kellett tanulnia, és végül a legfőbb próbatétel egy futóverseny volt. Az Inka Birodalom legjobb fiataljait Cuzcóban az ország első tudósai tanították az uralkodó nép nyelvére, vallására és a kikapuk használatára. Az iskola utolsó évében történelmet, földmérést, földrajzot és csillagászatot is tanultak. Nem futárnak képezték őket, mégis be kellett bizonyítaniuk, hogy jó futók.

A *huaracuna*knak nevezett vizsganapon, az inka naptár 12. havában (novemberben) a jelöltek Cuzco főterére gyűltek, hogy a Naphoz, a Holdhoz és a Mennydörgéshez imádkozzanak. A vizsga előtt mindegyik ifjú haját rövidre vágták, fehérbe öltöztették őket, fejüket fekete tollakkal díszítették. A jelöltek csoportja ezután családostul felvonult a közeli Huanacauri hegyhez, és napokig szigorúan böjtölve élt, csak vizet és nyers kukoricát fogyasztottak, imádkoztak, táncoltak. Néhány nappal később vörös inget öltöttek, és családjaikkal együtt sátorban aludtak. Ezután következett a nyolc kilométeres versenyfutás a Huanacauri hegyre, a környék legszentebb helyére, ahol a monda szerint az első inkák egyike kővé vált. De még mielőtt átváltozott volna, két szárnyat kapott, és sólyom lett belőle. Ezt a madarat az indiánok rendkívül tisztelték, amiért sebesen tudott szállni, és hirtelen zuhanórepülésbe árcsapni. A *huaman* szó kettős értelemmel bírt, a sólyommadarat és a gyorsaságot is jelentette. Több szó előtagja pedig a *hua* volt, bizonyítva a sólyom

jelentőségét az inka folklórban. A versenyfutást is a sólyom jegyében rendezték.

A gyorsaságnak fontos szerepe volt abban, hogy az Inka Birodalomban rend és fegyelem uralkodott. A futárok és a fegyveres erők gyorsasága egyaránt alapvető jelentőséggel bírt. A sólymokat, a futárokat és a katonákat szoros kapcsolat kötötte össze abban az országban, ahol a gyalogláson, futáson kívül nem ismertek más közlekedési módot. Az inkák által leigázott többi népcsoport, például a carák, nem ismerték sem a váltófutárok, sem a csomóírás technikáját. Elmaradottságuk miatt könnyű prédának számítottak.

A *huaracu* versenyfutás előtti napon a szervezők kősből faragott állatfigurákat helyeztek el a hegycsúcson sólyom, sas, vadkacsa, keselyű, kolibri, kígyó és róka alakban.

Nagy volt a tülekedés, mikor kezdetét vette a verseny, mindenki igyekezett a lehető legjobban teljesíteni, hogy kivívhassák a nép tiszteletét és az istenek kegyét. A célba érkező futók felkapták a szobrokat, az elsőeknek jutottak az előkelő madarak, az utolsóknak csak az alantas csúszómászók. Ilyen módon viselte mindegyik futó ereje vagy gyengesége bizonyítékát, a nézők pedig ebből tudták, hogy kit kell ünnepelni és kit kell csúfolni. Hatalmas szégyen volt, ha valaki kiszállt a versenyből.

Este a versenyzők a hegy lábánál aludtak, másnap pedig felmentek egy hegycsúcsra, ahol két, kőből faragott sólyomszobor állt. Kemény ökölharc vette kezdetét a fiatalok két csoportja közt, akik később íjazásban és parittyavetésben is összemérték tudásukat. Ezután akaraterőjüket próbára téve verést kellett eltűrniük a fájdalom legkisebb jele nélkül, illetve tíz napon át kellett alvás nélkül örködniük. Mozdulatlanul kellett állniuk, és szemrebbenés nélkül túrni, hogy az egyik tiszt bottal a fejük felett csapkod és karddal szúr a szemük felé.

Azok, akik kiállták a kemény próbát, az inkák legfelső osztályába juthattak, különleges szabású rövidnadrágot, tollakkal ékesített diadémot és fémből készült mellvértet kaptak. Fülüket aranytűvel szúrták át, így nehéz fülbevalót viselhetek, ami jól láthatóan jelezte az elithez, a „hosszúfülűekhez” való tartozásukat. A beavatást több ceremónia kísérte: tánc, rituális fürdő, fegyverátadás és egy ünnepség. Végül közösen felszántottak egy földdarabot.⁴

Bár az inkák a futást versenyek formájában is üzték – többek közt az évente rendezett országos sportjátékokon és a kisebb vetélkedőkön –, ezeket ritkábban említik a források, mint a váltott futárok rendszerét, mivel a kommunikációs hálózat minden megfigyelőt lenyűgözött, és a birodalom jelképévé vált. A futárok biztosították a birodalom vérkeringését – általuk tudták az inkák fenntartani hatalmukat. A spanyolok felismerték, milyen hasznos a futárhálózat, és meg is tartották ezt a rendszert. Egy spanyol lovas futár tíz-tizenkét nap alatt jutott Limából Cuzcoba, az inkáknak mindez csak három napba tellett.

HÍRNÖKÖK ÉS MŰFUTÓK

Közép-Európában az 1400-as években jelentek meg a futárok, akiknek vagy ez volt a foglalkozásuk, vagy a földesuraik parancsára szállítottak híreket. Ismerünk egy mondást, amely jól példázza, hogyan viszonyult a jobbágy az urához: „Hat napig szolgálja, a hetedikén a küldönce vagy.”⁵

A lengyelországi Breslauban 1573-ban egy vezető hírnök alá 40 beosztott tartozott. Minden hírnök jó fizetésért, kötött munkaidőben dolgozott. A hivatásos futároknak ráadásul számos kiváltságuk volt, így a katonai szolgálat alól is mentességet nyertek. Közép-Európa kisebb államokra oszlott, és az egymáshoz közeli államok kommunikáltak egymással legtöbbit. A hírnököknek viszonylag rövid utakat kellett bejárniuk, naponta mégis 100 kilométert is megtettek. Fizetésüket a megbízás hossza alapján állapították meg, így ha nem kaptak feladatot, nem kerestek semmit. Az 1600-as években a futárok külön szakmát alkottak, ezt bizonyítják az olyan családnevek is, mint Läufer (futár), Löper és a Bott (követ). A szakma gyakran apáról fiúra öröklődött.

Rendelet szabályozta a futárok által használt útvonalakat, és hogy útközben mely személyeket kellett figyelmeztetni, felkeresni. Bonyolult megbízások során, sok emberhez el kellett juttatni a híreket. „Egy futó, egy füllettő” – tartotta a mondás, utalva arra, hogy a városokba érkező, izzadtan ziháló és máris visszafelé igyekvő hírnökök gyakran túloztak, valótlanságot mondtak.⁶

A hírekre éhes polgárok gyűrűjében nagy lehetett a csábítás a sokféle megforduló, sok mindent halló hírnök számára, hogy megtoldja az igazságot. Különleges eseménynek számított a városok életében, mikor egy-egy hírnök a városkapuhoz érkezett, majd mialatt a utcákon keresztül haladva megtette az utolsó szakaszt a megadott címzettig, híreket kiáltott szét, vagy a többnyire analfabétákból álló tömeg szeme láttára dokumentumokat adott át valakinek. A hírnökök egy része maga sem tudott olvasni. Azt mondják, hogy volt olyan hírnök, akinek a kopaszra borotvált fejbőrére írták a hosszabb üzeneteket. A haja útközben megnőtt, és az üzenet címzettjének előbb meg kellett nyírnia a hírnököt, hogy elolvashassa az üzenetet. Rendelet határozta meg azt is, hogy a hírnökök csak juttatás fejében mondhatták tovább a híreket, ha nem így tettek, büntetés és végső esetben a szakmából való kizárás várt rájuk. A kötelesség elmulasztását keményen büntették.

A hírnökök az életüket egy helyben leélő honfitársaikhoz képest világot látott és nagyobb tudású emberek lettek. Munkájuk miatt gyakran kellett országhatárokon átkelniük, és bár a hírnökök általában alacsonyabb származásúak voltak, gyakran kerültek kapcsolatba a felsőbb osztályokkal. A szakma társadalmi presztízse miatt a hírnöki karrier jó felemelkedési lehetőséget jelentett.

A törvények értelmében tilos volt feltartani a hírnököt, vagy kárt okozni neki. Még háború idején is diplomatáknak kijáró védettséggel rendelkeztek, harcmezőket szeltek át az ellenfelek közti tárgyalás üzeneteivel. Magát az üzenetet egy botba vagy hírnöki pálcába rejtett dobozka védte az esőtől, széltől. Akadt olyan hírnök is, aki útközben a bot végére erősített kulacsból bort ivott, hozzá kemény tojást vagy egyéb elemózsitát evett. A hírnökök általában városuk színeit viselő egyenruhát hordtak, s bottal, dárdával, rövid karddal felszerelve jártak, hogy meg tudják védeni magukat a kutyák, a tolvajok és az ellenség ellen. A város címerével ellátott tábla és útlevel igazolta kilétüket.⁷

Németországban a futárok kora nagyjából az 1700-as évekig tartott. Az utak javulása és a lovak által biztosított jobb közlekedési lehetőségek miatt a szakma feleslegessé vált. A német postahálózat kifejlődése is hozzájárult ehhez a folyamathoz, annak ellenére, hogy

a posta egyelőre nem számított igazán átfogó rendszernek. Berlinben például 1712-ben négy ember még tökéletesen el tudta látni a kézbesítési feladatokat. A postások azonban fokozatosan átvették a futárok feladatait. Közben, az újságok, folyóiratok és a személyes küldemények számának növekedésével, nőtt a kézbesítendő posta mennyisége is.

A munkanélkülivé vált futárok 1700 után új megbízókat találtak. A királyok és a nemesség bérelték fel őket előfutárnak, hogy nagyobb ünnepeken és összejöveteleken szaladjanak munkaadóik előtt, hangos szóval hirdetve érkezésüket. A lovas kocsik ritkán haladtak nyolc-tíz kilométeres átlagsebességnél gyorsabban, ezért egy jó erőben lévő férfi megerőltetés nélkül tudott a kocsi előtt futni, azt kiáltva: „Itt jövök!”

Az előfutárok szerepe eredetileg más volt. Az 1500-as években olyan rosszak voltak az utak, hogy a lovas kocsik előtt szolga szaladt, hogy mutassa a legbiztosabb és legjobb csapást. Később az utazás kényelmét kellett biztosítaniuk azzal, hogy sötétben fáklyával rohantak a lovas kocsik előtt megvilágítva az utat. Gyakran többen is futottak egymás mellett, jellegzetes menetet alkotva az országúton. Egy úton lévő nagyr érkezését messziről hallani és látni lehetett, akár csak a török szultánét, akinek kíséretét nagy lárma, kolompolás, kocsikerekek nyikorgása, hírnökök éneke, hangos beszélgetése jelezte.

Az 1500-as években a szultán az udvarában száz perzsa futárt tartott, akiknek *peirlesz*, gyalogos ember volt a neve. Vidéki utakon hátrafelé szaladva, viccekkel, tréfákkal szórakoztatták a szultánt. Ezek a szaladó udvari bolondok alkották a szultán unaloműző, úti kíséretét. Az uralkodó kedvenc bolondjai ezüstgolyókat vettek a szájukba, és úgy rágcsálták őket, akár a lovak a zablát. Egyik markukban kandírozott, aszalt gyümölcsöt tartottak, hogy időnként meg tudják nedvesíteni a szájukat, amire Törökországban nagy szükség volt a hőség miatt.⁸

1798. január 24-én Breslauban feladtak egy hirdetést, amely jól mutatja, hogy a nemesség milyen képességeket várt el egy futártól:

Futár kerestetik.

Fiatal, szép testalkatú, előnyös külsejű, borotvált, fodrászolt hajú, illemtudó futár kerestetik, aki képes gyorsan és hosszú távon kitartóan futni. Ha akad ilyen, jelentkezézzék e hó 28. napjáig a kratzkau palotában, jó állás reményében.⁹

Ha több, hasonlóan alkalmas jelentkező volt, verseny alapján választottak közülük.

Az angliai Queensburry hercegéről tudjuk, hogy palotája balkonjáról figyelte a futárpozícióért folytatott küzdelmet a jelöltek között, akiket a herceg szándékosan addig hagyott futni, míg teljesen ki nem fulladtak. Az kapta a munkát, aki nem izzadt meg annyira, és kevésbé tűnt fáradtnak. „Szükségem lesz magára, fiatalember” – mondta ilyenkor a herceg annak a férfinak, aki kiállta a próbát. Döntésében a szép ruha és az elegáns mozgás is szerepet játszott. A nők állítólag erotikusan vonzóknak találták a futárokat, akiket a korabeli ábrázolásokon arányos és öntudatos férfiakként láthatunk. Ellentétben a sápadt, hájas nemes urakkal, a futárok egészséget és gyorsaságot sugároztak. Vékony testalkatuk, szikár arcvonásaik miatt könnyen meg lehetett állapítani, hogy mivel foglalkoznak.

Történt egyszer, egy különösen meleg napon, hogy a jelöltek épp egyenruhában versenyeztek a palota előtt, míg a herceg tunyán hátradőlve ült az erkélyen, és figyelte az ide-oda szaladó férfiakat. Az egyik különösen megtetszett neki, gyönyörködve nézte a testét, és szándékosan többet futatta, mint a többieket. A herceg végül így kiáltott: „Ennyi elég nekem!” A futó a kölcsön kapott egyenruhára mutatott, és azt válaszolta: „Ennyi meg nekem elég!” – majd olyan gyorsan elviharzott, hogy nem értek a nyomába.¹⁰

Angliában a futárokat *running footmen* néven az 1600-as évektől alkalmazta a nemesség, részben, hogy küldöncként szolgáljanak, részben, hogy pénzért versenyezzenek – akárcsak a versenylovak. Elvárás volt, hogy a futó fiatal, jóképű, formás lábú és nőtlen legyen. A kiöregedett futók inasként maradtak uruk szolgálatában, fiatalabb kollégáikra hagyva a nehéz feladatokat.

Ezeknek a küldöncöknek feltétel nélkül engedelmeskedniük kellett az uruk által kiadott parancsoknak, és embert próbáló feladatokat végeztek évszaktól és napszaktól függetlenül. Ezt példázza annak a lakájnak a története, aki egy este urának, a skóciai Home earljének parancsára egy fontos üzenettel a közel ötven kilométer távolságra lévő Edinburgh-ba indult. Reggel a gróf megpillantotta a padon hortyogó követet. Csak nem megfélelkezett a feladatról, és elaludt? – gondolta a gróf mérgesen, és már épp büntetni készült a lusta futárt, mikor közölték vele, hogy a futó egy éjszaka alatt megjárta az edinburgh-i utat.

Ha a futár gazdájának támadt egy ötlete, és meg akart szerezni valahonnan valamit, apróságokat akart eljuttatni valahova, illetve elhozatni egy gyógyszeresüveget az orvostól, vagy éppen ajándékkal meglepni egy hölgyet, a futár már indulhatott is. Ilyen ötlete támadhatott Landerdale hercegének is, mikor szolgálai épp nagy vacsoravendégségre készülve terítették az asztalokat. Néhány ezüsthalmi hiányzott ahhoz, hogy tökéletes legyen a teríték, így a herceg a futárt szalajtott a huszonnégy kilométerre fekvő másik birtokára az evőeszközökért. A fiú örült tempóban rohant, és még épp visszaért, mielőtt a vendégek asztalhoz ültek.

Meglehetősen nagy volt a futárok öntudata és szakmai büszkesége is. Ez derül ki a Milánóban történt esetből, amikor 1751 tavaszán a nemesség szolgálatában lévő futók felfigyeltek arra, hogy a csendőrök töltényövet és színes szalaggal ékesített cipőt viselnek. A futárok úgy vélték, kizárólag nekik áll jogukban ilyen holmit viselni, és felszólították a csendőröket, hogy többet ne járjanak ilyesmiben. Mivel nem hallgattak rájuk, a futárok megtámadták az egyiküket, és arra kényszerítették, hogy a nyílt utcán vegye le a cipőjét. Azzal fenyegetőztek, hogy megölik, ha nem engedelmeskedik: „Épp egymásnak akartak esni, mikor megjelent a kormányzó, és azt parancsolta a csendőröknek, hogy attól fogva kék övet viseljenek, a cipőt díszítő szalag színe pedig azonos legyen a lábbeliével. Ezzel a döntéssel mindkét fél elégedett volt, úgyhogy végül elmaradt a verekedés.”¹¹

A hírnökök presztízskérdésnek tartották, hogy gyorsan kézbesítsék az üzeneteket, és olykor meggondolatlanul túlhajszolták magu-

kat. A fiatalok három-négy évig bírták a szolgálatot, és sokan igen korán meghaltak. De volt, aki húsz vagy akár negyven évig is bírta a tempót, mint Joachim Heinrich Ehrke, aki az 1790-es évektől a németországi Mecklenburg hercegénél szolgált negyvenhárom éven keresztül. Megöregedve ő felelt utódai betanításáért. Volt, hogy tizenegy ember is a felügyelete alá tartozott, köztük három fia is.

Ehrke komolyan vette az edzői feladatot. Tanoncainak kötelező étrendet írt elő, légyógy gyakorlatokat mutatott nekik, és földrajzra tanította őket. Azt javasolta, hogy az orrukon keresztül vegyék a levegőt, és nyomják meg az oldalukat, ha futás közben szúrást éreztek – egy gyógynövényekből készült főzetet is ittak kifulladás ellen. Az a szóbeszéd járta, hogy valaki még a lépét is kioperáltatta, ugyanis ez a hasi szerv fáj a legjobban, ha szúrni kezd futás közben a futó oldala. Előfordulhat, hogy ez tényleg megtörtént, bár valószínűbb, hogy csak egy vágyálmom volt, melyből mendemonda kerekedett. Annyi mindenestre biztos, hogy a futárok szándékosan súlyos cipőben edzettek, frissen felszántott földön vagy homokban magasra emelt térddel futottak. A csapat egy-egy edzés után teljesen kimerült.

Ehrke tudta, hogy az 1700-as években a nemesi igényeket kielégítő futók edzése Európa több országában külön szakmává kezd válni. Az *Orvosi kézikönyv futóknak* 1782-ben jelent meg Breslauban, és számos tanáccsal szolgált arra nézve, hogy hogyan lehet gyorsabban futni, javítani az erőnlétet és elkerülni a gyomorpanaszokat. A könyvben szereplő orvosságok receptjeit aligha nevezhetjük doppingnak, de sokat számított, ha valaki hitt a szerek erejében, mivel a nagy szakmai versengésben egy sor embert próbáló feladatot kellett véghezvinni, például hosszú távokat megtenni vagy lovakkal versenyt futni.¹² Egyetlen, dimbes-dombos úton vagy keskeny utcákon és szűk sátrakokban az ember még egy hat ló által húzott kocsit is le tudott győzni. Sík területen, egyenes, jól járható úton azonban a ló van előnyben.¹³

A nemesség súlyt fektetett arra, hogy gyors lovaik és szívós futáraik legyenek, ennek gyakorlati haszna és presztízisértéke volt. Bécsben az 1800-as években a nagyurak az olasz futárokat kedvelték, Franciaországban viszont a baszkokat részesítették előnyben. A Ha-

vasalföldről származó futárok is értékesek voltak. Nagy megtiszteltetésnek számított egy futár számára, ha az udvarnál kapott munkát, és szegényes körülmények közül egyszerűen királyi, fejedelmi vagy császári lakba költözhetett. Az udvari hírnökök családjuk, szülőhelyük megbecsülését is növelték, és gyakran mesehősökké nemesültek. Az 1700-as évek elején a bécsi császári udvarnál 14 futár állt alkalmazásban.

Az 1700-as évek végére futárok százai váltak munkanélkülivé, mivel szakmájuk a társadalmi változások következtében jószerével eltűnt. Az 1789-es francia forradalom a demokrácia mellett a nemesi luxus csökkentését is kikövetelte. Ezzel egy időben Angliában és Németországban is csökkent a futárok száma. A nemesség sokkal szerényebben élt a forradalom után, és már nem akarta státuszát előfutárok révén kifejezni.

„Fut, akár egy baszk” – hangzott a francia közmondás a baszkföldi hegyek közt élő nép futóira utalva. Ezek a futók, miután munkájuk a nemesi udvaroknál megszűnt, versenyfutásokat, *korrikalaris*okat szerveztek, ahol magas tétek fejében két futó versengett egymással. A résztvevők a hagyományos baszk viseletet hordták, buggyos ingben, szandálban, hosszú nadrágban és derekuk köré tekert sálban futottak.

A baszkok szívesebben futottak hosszú távokat, tíz kilométernél rövidebb távon el sem indultak, sőt inkább nekivágtak húsz vagy még több kilométeres útnak. Az angol footmenekkel ellentétben a baszkok nem megadott útvonalon haladtak. A versenyeken rájuk volt bízva, hogy rövidebb utat találjanak a célhoz. Igen jól jött, ha valakinek jó tájékozódási készsége volt, és dombos terepen is találékonyak bizonyult. Mikor megnőtt a versenyfutások népszerűsége, a falvak és városok igyekeztek a saját futóikat támogatni. Hogy igazságosabbá tegyék a versenyt, kijelöltek néhány ösvényt, ami a későbbi, egyéni, időre menő versenyfutás ötletét adta.¹⁴

A mélyen gyökerező hagyományok miatt Ausztriában és Bécsben a nemesség még az 1800-as évek első pár évtizedében is futárokat alkalmazott, akik céhet alkotva, kötött felvételi követelmények szerint engedtek új tagokat a soraikba. Bécsben minden tavasszal teljesítménymérő futást szerveztek: a tagság feltétele, hogy a futó tizenhét

kilométert teljesítsen 1 óra 12 perc alatt. 1822-től a verseny helyszíne a Prater lett, ahol május 1-jén rendezték a nagy eseményt.¹⁵

1822-ben sok bécsi polgár korán kelt, hogy láthassa a „futófesztivált” a Praterben. Az elsőik már öt óra tájban a starthoz gyűltek a parkban. Hat órakor kezdetét vette a verseny. Sokan eljöttek: edzők, szekundánsok, nézők egy közeli lelátóról figyelték az eseményeket. Volt, aki gyalogszerrel érkezett, volt, aki lovon. Ünneplőbe öltözött tömeg várta feszülten a fejleményeket. Kisvártatva már hárromezren is összegyűltek a tribünön, és egy török indulót játszó katonai zenekart hallgatták.

Közben rajthoz álltak a versenyzők. Tízen-tizenketten voltak, könnyű, bőrből készült, zöld futócipőt, szűk, zsinórozott ruhát és a nemesi megbízójuk színeiben pompázó sapkát viseltek. Általában saját, vörös, kék vagy zöld színű egyenruhát viseltek, de ezen a tavaszi versenyen minden futó fehér ruhában állt rajthoz. Csak a fejfedőjük árulkodott hovatarozásukról. Kezüikben ostor volt, melyet általában a dühös, acsarkodó kutyák ellen használtak, de itt más célt szolgált: a szűk városi utcákon ostorral hajtották félre a lábatlankodó nézőket.

A mezőny válogatott futókból állt, minden tulajdonos egy-egy résztvevővel képviseltette magát. Mindenki győzni akart. A tulajdonosok már hónapokkal a verseny előtt elkezdték figyelemmel kísérni a futók felkészítését, s instrukciókat adtak az edzőknek. Az esetleges győzelem nagy jelentőséggel bírt, melyet sokáig emlegették – nem csak az arisztokrácia köreiben.

„Rajthoz!” – hangzott az indító rikkantása, miután minden futót előszóltott a tulajdonosa nevét kiáltva. A versenyző kiléte kevésbé volt érdekes, annál nagyobb figyelmet kapott az ura, akkor is, ha a futár nyert – és akkor is, ha veszített. Mikor eldőrdült a startpisztoly, hangos ujjongás közepette vágta neki a távnak. Nyomukban lovasok, hintók haladtak, a mezőnyt még elsősegélykocsi is követte egy orvossal. Eközben az arénában zene fokozta tovább a hangulatot. Fújtatva, zihálva rohant végig a csapat a város utcáin, ahol a nézősereg tapsolva szurkolt nekik. Az emberek vállon veregették a versenyzőket, és folyton azt figyelték, mikor bukkan már fel kedvenc futójuk. Akadt köztük olyan, aki összerogyott, és a közönség gyűrűjében

elterült az utcán. Ilyen esetben az orvos igyekezett magához téríteni a szerencsétlenül járt embert. A futók urukért mindent beleadtak a versenybe, tudván, hogy a jó eredmény mennyi dicsérettel, pénzzel és hírnévvel jár majd.

Mikor az első visszaérkezett a rajthoz, a közönség bravózva kiabálta a futó urának nevét, aki sietve gratulált emberének, majd learatta a dicsőséget. Ezek miatt a felemelő pillanatok miatt érte meg a futókkal kapcsolatos sok vesződség és kiadás.

A verseny végeztével takarót terítettek a futók vállára, igyekeztek a kedvükben járni. Az első három helyezettet trombitaszó közepette kihívták, és átadták nekik a díjakat. A győztes egy sas képével díszített zászlót kapott. Végül egy közös zászló alatt mindannyian elvonultak a verseny helyszínéről. A három legjobb futó egy kávézóban reggelizhetett, közben a fogadási pénzek is gazdát cseréltek. A versenyfogadás fontos volt ugyan, de korántsem olyan mértékben, ahogy az angolok számára.

A Praterben rendezett futás pontos hosszát nem határozták meg, az időt viszont mérték. 1840-ben Franz Wandrusch nyert 40 perccel. Igazából sem a nézők, sem a résztvevők nem foglalkoztak azzal, hogy mennyi idő kellett a győzelemhez, csak az első három helyezés érdekelt mindenkit. Az egész esemény leginkább karneválra hasonlított, a modern sport rekorddöntési törekvései Bécsben még ismeretlenek voltak.

1847 tavaszán rendeztek utoljára versenyfutást a Praterben. Az 1848-as forradalom után Ausztriában nem tartottak több ilyen jellegű futást, és a nemesség sem alkalmazott többé futókat. Közülük néhányan inasként maradtak uruk szolgálatában. Mások önálló műfutóként folytatták, mint korábban más országokban is láthattuk. A bécsi futárok legjobbrait Ausztria határain túl is ismerték, hírnevük reklámértékkel bírt.

A műfutás nem újdonságként jelent meg ebben az időben, hanem cirkuszi hagyományokra vezethető vissza. Számos országban, különösen Angliában, évszázadok óta a piaci szórakoztatás bevett formájaként működött. A német és osztrák műfutók bejárták egész Európát, még Oroszországba is eljutottak, ahol fő céljuk az volt, hogy Szentpéterváron a cár előtt felléphessenek. Dicsőséges, fele-

melő feladatnak tekintették ezt a fellépést, mellyel utólag büszkélkedhettek. Akrobaták és artisták nyomában járták Európát, ahogy a zsonglőrök, betérve előkelő udvarokba, fejedelmekhez, városokba. Csatlakoztak hozzájuk mások is, akik karrierjüket nem nagyurak futárjaként, előfutójaként kezdték. Így jött létre a vándorló műfutók tarka, komédiás csoportja. Az akrobaták kisebb, családi társulatokba szerveződtek. Kötéltáncsal, egyensúlyozószámokkal és erőpróbákkal szórakoztatták a közönséget. A társulatok tagjai többnyire Európa déli részéről származtak.

A futók dolga már nemcsak az volt, hogy gyorsan, furcsán vagy viccesen fussanak, hanem tapasztalt mutatványosokkal is versenybe kellett szállniuk. A kemény konkurencia miatt a futók egyre sokoldalúbb szórakoztatóként álltak elő, és a mutatványosokhoz hasonlóan egyre nagyobb fantáziával hirdették fellépéseiket.

Már a néhány furcsa ruhás idegen látványa is felkavarta a poros kisvárosok pletykaéhes életét. A műfutóknak elég volt végigsétálni a városka utcáin egy kisebb zenekar és egy idegen nyelven kiáltozó hírnök kíséretében. Végül a piactéren felsorakoztak, a csapat vezetője mind a négy égtáj felé trombitált, majd kikiáltotta az esemény helyét és idejét. Ha ez a figyelemfelkeltő parádé nem lett volna elég, a város kikiáltóját bízták meg, hogy hirdesse az eseményt. Máskor röpcédulákat adtak körbe, s minden ház előtt felolvasták a meghívást. Akinek több pénze volt, plakátot is kiragaszthatott – ez lényegesen többbe került, mint az újsághirdetés. De mivel a lakosság jó része nem tudott olvasni, vagy nem járatott újságot, a kikiáltó és a szóbeszéd volt a leghatékonyabb reklám.

A futók a közönség tetszéséből éltek, ezért minden látogatás alkalmával valami új, látványos számmal csalogatták a nézőket. A fellépéshez a helyi hatóságok engedélye volt szükséges. Volt olyan város is, ahol bevételeik tíz százalékát a szegényeknek, és akár egyharmadát a többi rászorulóknak kellett átadniuk.¹⁶

A műfutók nem voltak olyan biztonságban, mint az arisztokraták által tartott futárok. Hasonló helyzetbe kerültek a festők, írók és zenészek is, akiknek nemesi támogatás hiányában a szabad piacon kellett boldogulniuk. A szabadságért cserébe azonban a futók szabadon választhattak, hogy hol lépnek fel, főleg, ha birtokukban volt

a király, esetleg egy nagyúr írásos tanúsítványa, amely szaktudásukat igazolta – legyen akár férfi vagy nő az illető.¹⁷

A műfutó társulatok érkezése még sokáig megszokott esemény volt a városok életében. Az 1800-as évek közepén azonban már nem volt elég a pusztá gyorsaság, az emberek többet vártak a jegyre kiadott pénzükért. Sok futó ezért például hatalmas kalapot és színes kosztüümöt húzott, és az előadás folyamán többször is ruhát váltott. A műfutók mégsem pusztán bohócok voltak. A prusseini Wilhelm Goebel, aki 12 perc alatt futott négy versztát (egy verszta = 1,067 kilométer), futás közben folyton bolondozott, hol súlyokkal a lábán, hol vértben futott, hol vénasszonyokat kapott a hátára, és úgy rohant. Előfordult, hogy egyensúlyozott, vagy több akrobatát is magával vitt, akik együtt futottak vele. Goebel a versenyen a kihívóinak 150 lépés előnyt adott, hogy ezzel is fokozza a feszültséget. A műfutók sokféle módon produkálták magukat, szaladtak előre és hátra fordulva, felfelé és lefelé, keskeny utcákon és tágas tereken.

Az 1795-ben született német Peter Bajus a kor leggyorsabb futói közé tartozott. Mivel a hazája és a környező országok urasági futárok iránti kereslete lecsökkent, Londonba ment, ahol kiváló versenyfutóként vált híressé. Onnan visszatérve, 1824-ben Hesen-Darmstadt nagyhercege szolgálatába állt. Bajus tehát, szemben a futók szokásos életútjával, műfutóként kezdte, majd nemesi szolgálatban álló futárként folytatta pályáját:

Sovány testalkatú, keskeny arcú férfi, erős cson-
tozattal és szálkás izomzattal rendelkezik. Feje ki-
sebb, mint testének egynyolcada. Horpadt mell-
kasa és jó formájú lábai vannak, fülei elállnak,
keze és lába erős. Sosem beteg, nem viszi túlzásba
sem az ivást, sem az evést, flegmatikus természe-
tű. Arca még a legnagyobb, legkibírhatatlanabb
megerőltetés következtében is csak elsápad, de
nem melepszik ki. Futás közben széllal szemben
sem szúr a mellkasa, vagy akad el a lélegzete.¹⁸

Bajus 18 perc alatt futotta végig azt a hat kilométeres távot, amelyet egy átlagos gyalogos egy óra alatt tesz meg. Ez a bivalyerős ember képes volt fél órán keresztül megállás nélkül cipelni egy 100 kilós súlyt, 150 kilóval pedig negyed órát bírt. Bajus a hatalmas testi erő és a fürgeség ritka kombinációja volt. Bármilyen távot teljesített, a nép szemében hamarosan hőssé vált, akiről meséket, dalokat költöttek. „Özlábúnak” hívták, és az írkokok kiszámolták, hogy százötven nap alatt a Földet is körbefutná.

Peter Bajus a kiveszőben lévő előfutárszakma jeles képviselőjeként 1844-ig teljesített szolgálatot, majd ismét versenyfutó képességét akarta próbára tenni egy megmérettetésen. Az akkor 49 éves futó ugyan meg tudott tenni két óra alatt harminckét kilométert, ám versenytársai fiatalok voltak, és jobban bírták az iramot. Bajus összeesett, és sántikálva fordult vissza. Hiába volt a korát meghazudtolóan kitűnő formában, nem tudta legyőzni a nálánál fiatalabb vetélytársakat.

A műfutás 1840 és 1850 között rendkívül népszerű volt Európában, ha Angliát nem számoljuk. Az 1800-as évek közepén a modern sportok megjelenésével a futás veszített szórakoztató jellegéből. Egyre jellemzőbb volt, hogy a jó futók sportegyesületekben és hasonló szervezetek keretében kezdtek edzeni, sportolni.

A futárok az 1800-as évek közepéig fontos feladatot láttak el, ők voltak az embereket összekötő, figyelmeztetésükre szolgáló hírvivők. Miután a lovas futárok, lovas kocsik, vonatok, a telegráf és a telefon átvették ezt a feladatot, a gyalogos futárok felesleges kuriózzummá váltak. A hírnökök addig hosszabb és rövidebb távokon, egyedül és csoportosan, kedvtelésből vagy pénzért futottak. A szakma eltűnésével az emberek más motivációt találtak a futásra.

A világtörténelemben a modern, szervezett futás viszonylag új elfoglaltságnak számít. A futás előtörténete nem csak részidőkről és rekordokról szól – bár ezek is az összképhez tartoznak. Az alábbiakban végig fogjuk követni a fejlődés lépéseit a legkorábbi időktől napjainkig, látni fogjuk, hogy a különböző országok és korok szülöttei miért futottak. A futás kultúrtörténete nem olyan magától értetődő, ahogy elsőre gondolnánk. A történet hihetetlen meglepetéseket és furcsa kanyarokat is tartogat, bár maga a futás mindig is egyszerű dolog volt.

Lássuk, mikor is kezdett az ember futni.

Ősi képességünk, a futás

A királyfiaknak kötelező volt nap mint nap futni, enni is csak akkor kaptak, ha már túl voltak az aznapi futáson, ezért már kora reggel nekivágtak.

Ismeretlen egyiptomi szerző

Dennis Bramble biológus és Daniel Lieberman antropológus állítása szerint azért fejlődött ki több mint kétmillió évvel ezelőtt a majomszerű előemberből az ember, mert az afrikai szavannákon vadállatokra vadászva nagy távokat kellett futva megtennie. Az éghajlat változása miatt nagy kiterjedésű erdős területek váltak szavannává, ami új életfeltételeket teremtett az ott élő fajok számára. Az *Australopithecus* testfelépítése alapján képes lett a hosszútávfutásra, s ez a képesség a megváltozott környezetben komoly előnyt jelentett számára. Az emberi evolúció egyik meghatározó képessége tehát a futás volt. Elődeink anatómiája, testalkata megváltozott amiatt, hogy élőhelyük a fákról a földre került át. Az előember anatómiai szempontból viszont a futás miatt vált emberré.¹

Bramble és Lieberman teóriája ellentmondott azoknak a bevett tudományos elméleteknek, melyek szerint a futás másodlagos a két lábon járás képességéhez képest. Az *Australopithecus* már 4,5 millió éve képes volt erre, miközben még mindig fáról fára lendülve közlekedett. Bár a *Homo* a földön tudott járni, még legalább hárommillió évre volt szükség ahhoz, hogy a *Homo sapiens* kialakulhasson. Ebben az időszakban őseink még kevésbé emlékeztettek az emberre, ebből adódóan a járás képessége nem lehetett a törzsfajlás döntő mozzanata. Az emberhez képest az *Australopithecus*nak rövid lábai, hosszú karjai és izmos, majomra emlékeztető alakja volt. Bramble és

Lieberman szerint: „Ha a természetes kiválasztódás szempontjából nem a futás lett volna döntő, akkor még mindig majomkülsővel rendelkezénk.”²

A két tudós az emberi test 26 tulajdonságát vizsgálta. Kutatták a feltételezhetően 40 000 és 1,8 millió évvel ezelőtt élt *Homo erectus*, „a felegyenesedett ember” maradványait, valamint a *Homo habilis* „az ügyes ember”, más néven „az ősember” több mint 2,5 millió éves csontvázát. A lábcsontokat összekötő inak, a rugalmas kötőszövet és a lábujjak hatékonysága miatt az előember képes volt futni. Nagyokat tudott lépni, teste járás közben tompította a földdel találkozó láb ütődéseit. Az egyensúlyérzék, a csontváz és az izomzat erősítette a testet, és az izzadságmirigyek millióinak köszönhetően az ember képessé vált arra, hogy hosszú ideig tudjon futni a teste felhevülése nélkül.

Az izzadás és a melegtűrés képessége lehetővé tette, hogy az amúgy számos állatfajnál lassabban mozgó ember a vadászat során a jóval gyorsabb állatokat is agyonhajszolja, majd elejtse. Az ember képes magát rendkívüli kitartásra szoktatni, melynek következtében a meleg napokon a gyorsan futó állatokat, így az antilopot is el tudja ejteni. Afrikában a busmanok mind a mai napig ezzel a módszerrel indulnak antilopvadászatra. Először hosszan kergetik az állatot, míg az antilop annyira kimelegszik, hogy már nem tud tovább menekülni, és könnyű prédává válik.

A futás az ember ősi képessége, amelyet a történelem során sokféle célra alkalmazott.

KIRÁLYI HOSSZÚTÁVFUTÁS

Sulgi király Kr. e. 2094 és 2047 között a Sumer Birodalom déli városait irányította. Mindenható uralkodó volt, főpap, király, főparancsnok és főadószedő egyben. A király gondoskodott arról, hogy az emberek befizessék a gabonából és más terményekből álló adót a templomi irodákba – a templomok bankként funkcionáltak, ahonnan az emberek a fizetésüket kapták.